

PROFESSIONAL TA'LIMDA KASBGA YO'NALTIRISH MODULI**Sharapova Feruza Yusupovna**

*Yangiyo'l tumani 2-son kasb-hunar maktabi o'quv
ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari*

Annotatsiya: *2023-2024 o'quv yili uchun 9 - sinf o'quvchilarini professional ta'lim ya'ni kasb-hunar maktablariga taklif qilish va ularni yaxshi kasb egallashi uchun o'quv dasturiga qamrab olish maqsadida ushbu maqolada ishchi guruh bilan korxona tashkilotlar bilan hamkorlik shartnomalari imzolash, DUAL ta'limni yo'lga qo'yish, o'quvchini ijodga o'rgatish masalalari ko'tarildi.*

Kalit so'zlar: *profagitatsiya, yangi kasblar, kasb-hunarga yo'naltirish bosqichlari*

Kasbiy yo'l-yo'riqning paydo bo'lishi odatda 1903 yilda Strasburgda birinchi kasbiy yo'riqnoma va 1908 yilda Bostonda (AQSh) kasb tanlash bo'limining paydo bo'lishi bilan bog'liq. Ushbu birinchi martaba yo'naltirish xizmatlarining ishi F.Parsonsning "uch faktorli modeli" ga asoslangan edi, bunda ma'lum kasblarga da'vogarning qobiliyatlari va psixologik fazilatlarini aniqlangan, ularni kasblar talablari bilan bog'lagan va allaqachon shundan kelib chiqib, ular shaxsning ushbu kasbga mosligi yoki mos kelmasligi haqida tavsiyanoma berishdi.

Birinchi marta bunday ish ilmiy asosda qurilgan: kasbiy yo'nalishning paydo bo'lishining asosiy mezoni sifatida shaxsning xususiyatlarini kasb bilan bog'lash g'oyasidan foydalanish. Kasbga yo'naltirishning paydo bo'lishining mezoni yirik sanoatning o'sishi va rivojlanishi bilan bog'liq. Bu muammoga nafaqat ish qidirayotgan odamlar, balki ish beruvchilarning o'zlari ham duch kelganida.

"Kasbiy yo'l-yo'riq" juda katta hajmli tushunchadir. An'anaga ko'ra, kasbga yo'naltirishda quyidagi yo'nalishlar ajratiladi: kasbiy ma'lumot, profagitatsiya, kasbiy ta'lim, [kasbiy diagnostika](#), kasbiy maslahat. Kasbga yo'naltirish kasb tanlashda yordam berish uchun faqat pedagogika va psixologiyadan tashqariga chiqadigan keng ko'lamli tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Kasbga yo'naltirish ishlari o'quvchilarni o'zini-o'zi anglashga va kasbiy rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat bo'lib, hozirgi va kelajakning o'zaro ta'sirini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Kasbga yo'naltirish ishlarini to'g'ri tashkil etishda fan o'qituvchilaridan nafaqat o'quvchining qobiliyati, iqtidori va xarakter xususiyatlarini bilish, balki pedagogik mahorati, dunyoqarashi, yo'qolib borayotgan, mavjud va kelajak kasblari, mehnat bozori ehtiyojlari to'g'risidagi bilimlari

talab etiladi. Mehnat bozori jamiyatdagi o'zgarishlar ortidan o'zgarib bormoqda: ba'zi kasblar yo'qolib ketmoqda, ayrimlarning mazmuni o'zgarmoqda, shuningdek, yangi kasblar ham paydo bo'lmoqda. Tarixiy davr, moda va boshqa omillardan qat'iy nazar, talab qilinadigan kasblar mavjud. Bu davlatning ijtimoiy funksiyasini amalga oshirishga yordam beradigan faoliyat turlari bo'lib, bu lavozimlarga quyidagilar kiradi:

- shifokorlar va tibbiyot xodimlari;
- farmatsevtlar;
- o'qituvchi va tarbiyachilar; - o't o'chiruvchilar; - xavfsizlik xodimlari.

Kasb-hunarga bo'lgan talab va kasblar taklifi o'rtasidagi bog'liqlik tushunchasi faqat murakkab texnika va texnologiyalar, shuningdek, fan paydo bo'lishi bilan paydo bo'ldi. Tibbiyot sohasidagi yutuqlar demografik o'sishning tezlashishiga va umr ko'rish davomiyligining oshishiga yordam berdi. Sanoatlashtirish ilgari og'ir malakasiz qo'l mehnatida band bo'lgan juda ko'p mehnatga layoqatli odamlarni ozod qildi, ishlab chiqarish vositalarini ishchilardan begonalashtirishga olib keldi. Ishchi ishlab chiqarish vositalarini yo'qotgan va faqat o'z ish kuchini erkin tasarruf qiladigan qonuniy erkin odamga aylandi. Ilmiy-texnika taraqqiyoti tovarlar va xizmatlarga borgan sari yangi ehtiyojlarni shakllantirdi, bu esa ilgari mavjud bo'lmagan kasblarga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqardi. Kasbiy xizmatlarga talab va taklifning paydo bo'lishi, ishchilarning malakasiga qo'yiladigan talablarning kuchayishi mehnat bozorida raqobatning paydo bo'lishiga yordam berdi. Ish beruvchilar professional xodimlarni tanlash imkoniyatiga ega. Raqobatbardoshligi past bo'lgan ishchilar ishsiz qoldi, o'zlarining kasbiy fazilatlarini va bilimlarini qo'llash imkoniyatlarini qidira boshladilar va raqobatbardoshligini oshirishga harakat qildilar. Kasbiy o'zini o'zi belgilash va takomillashtirish muammosi odamlar uchun bozor iqtisodiyotida omon qolish kalitiga aylandi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida ahamiyat qaratish lozim bo'lgan ikkita muhim bosqich bo'lib, ular tayyorlash va tashxislash bosqichidir (1-rasm.). Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ta'lim amaliyotida asosiy e'tibor o'quvchining qiziqish va imkoniyatlarini tashxislashga qaratiladi. Fikrimizcha, o'quvchilarni kasb tanlash jarayoni uchun tashxislashdan oldin uni shu jarayonga ongli ravishda tayyor bo'lishiga tayyorlash lozim.

Tayyorlash bosqichi dars va darsdan tashqari jarayonlarda olib borilib, unda o'quvchilar kasbni to'g'ri tanlashning ahamiyati va zaruratini anglash bilan birga kasb turlari va mehnat bozoriga oid ma'lumotlarga ega bo'lishlari nazarda tutiladi. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish lozimki, umumiy o'rta ta'lim tizimidagi o'quv fanlari mazmunida (texnologiya fanidan tashqari) o'quvchilarni kasb-hunarga oid

tushunchalarini shakllantirishga juda kam e'tibor qaratilgan bo'lib, ushbu muammoning ijobiy yechimlarini ishlab chiqish davr talabidir. Umumta'lim fanlari doirasi yoki yo'nalishidagi kasb-hunar turlari, ularning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni shu fan yoki uning o'qituvchisidan ko'ra ko'proq hech kim bilmaydi yoki o'quvchiga yetkaza olmaydi. Zero, rivojlangan davlatlarda maktab ta'limining asosiy yadrosi o'quvchilarni kasbga to'g'ri yo'naltirish bo'lib hisoblanadi. Kasbni to'g'ri tanlashni ahamiyati va zaruratining o'quvchi tomonidan anglanishi. Bunda umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari tomonidan kasbni to'g'ri tanlashning ahamiyati va zaruratining ongli ravishda idrok qilinishi o'quvchi tomonidan o'z qiziqishi va qobiliyatiga mos kasbning tanlanishi va shu orqali yetuk malakali kadrlarni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Kasb insonning hayotiy ehtiyojlarini ta'minlaydigan manba bo'lib, u kelgusidagi turmush tarzini belgilab beradi. Kasbni tanlash, ayniqsa, qiziqish va qobiliyatga mos kasbni tanlash atrofdagilar ko'zi o'ngida o'zini ifoda etishni va hayotda o'z o'rnini, qadr-qimmatini topishni xohlagan, farovon hayotga erishishga intilgan har bir shaxs uchun asosiy mayoq bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun o'quvchilar tomonidan uning tanloviga jiddiy yondashish talab etiladi.

Kasbni to'g'ri tanlash inson turmushidagi muhim qadam bo'lib, yosh avlodning butun hayotidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan kasbning qanchalik to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Inson tanlagan kasbga zo'r qiziqish bilan qarasa, bajarayotgan ishlariga ijodiy munosabatda bo'lib, o'z kasbiy ko'nikma va malakalarini doimo rivojlantirib borsa, o'z ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning qobiliyatlari mehnatda takomillashib borsa, o'shandagina u kasbi va mehnatidan qoniqish hosil qiladi va tashabbus bilan faoliyat ko'rsatadi.

Dunyoda 60 ming (qiyoslash uchun Rossiyada 20 ming) O'zbekistonda 6 mingdan ziyod kasblar mavjud. Kasb sohasida tanlovni amalga oshirmoqchi bo'lgan o'quvchilar bir nechta kasblarni bilishlari asosida o'z tanlovini amalga oshiradilar. Agar 10 ta kasb haqida tushunchaga ega bo'lsalar, aynan shu 10 ta kasbning birini tanlaydilar. 1000 ta kasbning ta'rifi, tavsifini bilganlarida esa o'zining qiziqishi va qobiliyatiga javob beradigan kasbni tanlash imkoniyati bir necha marta yuqori bo'ladi. Kasb tanlovi inson talablariga to'liq javob berishi uchun kasblar haqida ko'proq bilimga ega bo'lish lozim. Kasb turlari, kasb talab qiladigan aniq faoliyat va amallar, kasbning foydaliligi va uning ijtimoiy nufuzi, ish o'rinlarining mavjudligi kabi parametrlar haqida tushunchalar shakllangan bo'lishi talab etiladi.

Kasblar sohasi dinamik tizim hisoblanib, unda doimiy o'zgarishlar yuz berib turadi. Kasbning yashovchanligi, unga bo'lgan talabning ortishi yoki pasayishi davrlar o'tishi

bilan o'zgarib turadi. Shuning uchun o'quvchi regional, global miqyosdagi mehnat bozori haqida ham ma'lumotlarga ega bo'lishi zarur. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda Navoiy erkin, Jizzax va Angren maxsus industrial zonalarini tashkil etishga kirishildi. Ushbu industrial zonalarini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari va rivojlantirishning iqtisodiy tendentsiyalariga muvofiq ushbu hududlarda yangi kasblar paydo bo'lishi yoki ayrim kasblarga talab nihoyatda oshishi mumkin. Ta'kidlab o'tish zarurki, kasblar va ularning ijtimoiy nufuzi haqida yaqin va uzoq kelajakka mo'ljallangan prognozlarni ishlab chiqish va ular bilan o'quvchilarni tanishtirish zarur. Tashxislash bosqichi o'quvchining shaxsiy ehtiyoj, qiziqish, motiv, qobiliyatlarini hamda kasbning o'quvchiga qo'yadigan shartlarini aniqlash va baholashdan iborat bo'lishi lozim.

Shaxsiy ehtiyoj va motivlar asosida biron bir kasbga nisbatan qiziqish kelib chiqadi. Psixologik adabiyotlarda motiv deb insonni ma'lum xatti-harakatlarni amalga oshirishga undaydigan, qo'zg'atadigan kuchga, quvvatga aytiladi. Demak, insonning o'z shaxsiy xususiyatlarini ko'rsatish yoki farovon hayotga, obro'e'tiborga erishishi kabi xilma-xil ehtiyojlari kasb tanlash uchun motiv bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda o'quvchi yoshlarni to'g'ri kasb-hunarga yo'naltirish bugunning dolzarb masalasi va bu masalaga to'g'ri yechim topa bilish kelajakda ishsizlik qatlamining qisqarishiga ijobiy tasir ko'rsatadi. Shu bilan birgalikda kasb tanlashda o'quvchida oshkor va yashirin qobiliyatlar va uning qiziqishlarini inobatga olish shu kasb orqali moliyaviy mustaqillikka erisha olish va hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi.